

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ, ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглядаються основні питання галузей охорони довкілля, механізми реалізації та інтеграції екологічної політики в Україні, здійснюється системний аналіз сучасного екологічного стану земельних, водних, лісових та інших природних ресурсів. Аналізується комплекс заходів та розроблено пропозиції по забезпеченню охорони довкілля та екологічної безпеки в Україні.

Ключові слова: довкілля, природно-екологічна сфера, природні ресурси, екологічна безпека, екологізація, еколого-економічне партнерство.

Вступ. Кожен майбутній економіст, спеціаліст народного господарства, кожна свідома людина повинна обов'язково мати загальне уявлення про особливості сучасного екологічного стану, а також про основні напрямки державної політики у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Екологізація економіки та свідомості суспільства не є абсолютно новою проблемою. Практичне відображення екологічності тісно пов'язано в першу чергу з державним регулюванням процесів природокористування. Нове в данній проблемі є еквівалентність обміну між державою, природою та людиною, яка базується на законодавчих, організаційно-технічних рішеннях. Ця проблема на сучасному етапі є дуже гострою. Вона була сформована протягом двох століть і нині набула свого критичного значення.

Постановка проблеми. Україна повинна намагатися відповідним чином реагувати на суспільні проблеми і підтримувати прогресивні світові ініціативи та рішення: вступати у різні міжнародні союзи, товариства, підписувати угоди. Так, складнішою виглядає ця проблема в нашій державі, яка переживає успадковану глибоку системну кризу і змушена одночасно вирішувати безліч проблем: економічних, соціальних, екологічних. Як свідчить досвід, вчених – екологів, а саме Бореяка В.С., Крисаченка В.П., Смотрицького Є.Д. та багатьох інших, що проводити ефективну політику невиснажливого розвитку в державі досить важко навіть за умов процвітаючої економіки. У роботі Кравченка С і Костицького М. зроблена спроба систематизації законів галузевих наук щодо загальних законів екології, що надало авторам можливість

ближче підійти до усвідомлення зв'язку між законами та принципами екології з існуючими нормами етики та права.

Визнання екологічної безпеки як невід'ємного атрибута соціального розвитку потребує докорінної зміни принципів сучасної цивілізації, їх бачення в екологічному ракурсі. Формулювання основних принципів політики екологічної безпеки та поліпшення стану навколишнього середовища має ґрунтуватися на результатах міждисциплінарних наукових досліджень відносин природи і суспільства та можливості комплексного вирішення проблеми збереження та захисту природного середовища.

Мета статті. Визначити пріоритетні завдання охорони довкілля, механізми їх реалізації, напрями гармонізації та інтеграції екологічної політики України, поєднати стратегічні цілі з конкретними завданнями, розробити пропозиції в галузі охорони довкілля та екологічної безпеки. Тому, що охорона природи стала одним з основних пріоритетів нашої держави, оскільки збереження біологічного та ландшафтного різноманіття є основою, яка забезпечує можливість будь-якого природокористування та розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України. Відбувалися структурні деформації народного господарства, за яких перевага надавалася розвитку в Україні сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості. Економіці України притаманна висока питома вага ресурсомістких та енергоємних технологій, впровадження та нарощування яких здійснювалося найбільш "дешевим" способом - без будівництва відповідних очисних споруд. Це було можливим за відсутності ефективно діючих правових, адміністративних та економічних механізмів природокористування та без урахування вимог охорони довкілля. Ці та інші чинники, зокрема низький рівень екологічної свідомості суспільства, призвели до значної деградації довкілля України, надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, повітря і земель, нагромадження у дуже великих кількостях шкідливих, у тому числі високотоксичних, відходів виробництва. [1,с.105]

Головними причинами, що призвели до загрожуючого стану довкілля, є: застаріла технологія виробництва та обладнання, висока енергомісткість та матеріаломісткість, що перевищують у два - три рази відповідні показники розвинутих країн; високий рівень концентрації промислових об'єктів; несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв; відсутність належних природоохоронних

систем (очисних споруд, оборотних систем водозабезпечення тощо), низький рівень експлуатації існуючих природоохоронних об'єктів; відсутність належного правового та економічного механізмів, які стимулювали б розвиток екологічно безпечних технологій та природоохоронних систем; відсутність належного контролю за охороною довкілля. Щодо сільського господарства, то основними причинами низької віддачі земельного потенціалу в Україні є - безгосподарне ставлення до землі, тривала відсутність реального власника, помилкова стратегія максимального залучення земель до обробітку, недосконалі техніка і технологія обробітку землі та виробництва сільськогосподарської продукції, невважена цінова політика, недотримання науково обґрунтованих систем ведення землеробства та багато інших причин, що призвели до негативних екологічних наслідків ув державі. Розвиток різних форм власності та господарювання на землі без суворого і надійного державного екологічного та митного контролю за ввезенням небезпечних відходів, брак відповідної законодавчої бази призводять до споживацького ставлення до землі. [2,с.240]

Щодо системного аналіз сучасного екологічного стану басейнів річок України та організації управління охороною і використанням водних ресурсів, то це дає змогу окреслити коло найбільш актуальних проблем, які потребують розв'язання, а саме: надмірне антропогенне навантаження на водні об'єкти внаслідок екстенсивного способу ведення водного господарства, що призвело до кризового зменшення самовідтворюючих можливостей річок та виснаження водноресурсного потенціалу; стала тенденція до значного забруднення водних об'єктів внаслідок неупорядкованого відведення стічних вод від населених пунктів, господарських об'єктів і сільськогосподарських угідь; погіршення якості питної води внаслідок незадовільного екологічного стану джерел питного водопостачання; недосконалість економічного механізму водокористування і реалізації водоохоронних заходів; недостатня ефективність існуючої системи управління охороною та використанням водних ресурсів внаслідок недосконалості нормативно-правової бази і організаційної структури управління.

Слід відмітити, що подальший розвиток мінерально-сировинного комплексу України потребує негайного розв'язання на державному рівні проблем, які істотно гальмують розширення мінерально-сировинної бази, її екологічну реабілітацію та раціональне використання. Сьогодні немає чіткого механізму управління і належного державного нагляду за використанням і охороною надр, що призводить до безгосподарного ставлення гірничодобувних підприємств до мінеральної сировини та зростання необґрунтованих її втрат.

Щодо атмосферного повітря, то напружена екологічна ситуація у багатьох районах і містах країни свідчить про те, що незважаючи на посилення останнім часом уваги до цих питань і значні витрати на їх вирішення, вжиті заходи не досить ефективні і не зумовлюють змін у тенденції погіршення стану довкілля. Структура промислового виробництва, що склалася в Україні, пов'язана з розвитком енергетичної, гірничо-металургійної, вугледобувної, хімічної та машинобудівної промисловості і характеризується інтенсивним споживанням енергії, сировинних, водних і земельних ресурсів, а також збільшенням навантаження на довкілля. [3, с. 288]

Протягом останніх 10 - 15 років видовий склад лікарських рослин майже не змінився, водночас обсяг заготівлі як у цілому, так і по окремих видах суттєво зменшується кожні 3 - 5 років, оскільки зменшуються природні запаси цих рослин внаслідок інтенсивного господарського використання земель, на яких вони ростуть, та заготівлі їх сировини без урахування норм та правил збору, що, в свою чергу, веде до виснаження ресурсів лікарських рослин. При цьому попит фармацевтичної промисловості України на сировину дикорослих лікарських рослин залишається великим. Сучасний екологічний стан лісів зумовлюється як рівнем та інтенсивністю антропогенного впливу, так і зростаючим техногенним навантаженням, що порушує природну стійкість і середовищно-формуєчі функції лісових екосистем. Лише за останнє десятиріччя в Україні загинуло від промислових викидів 2,5 тис. гектарів лісових насаджень, радіаційного забруднення через аварію на Чорнобильській АЕС зазнали 3,5 млн. гектарів лісів, що потребує обмеження лісокористування, удосконалення системи протипожежної безпеки лісів. В середньому щороку виникає 3500 лісових пожеж на площі 4000 гектарів.

Витрати на реалізацію природоохоронних програм і заходів потребують значних коштів. Однак протягом найближчих років країна буде дуже обмежена у коштах, необхідних для поліпшення стану навколишнього природного середовища та забезпечення раціонального використання природних ресурсів. Тому необхідно чітко визначити пріоритетні напрями та проблеми з метою відпрацювання реалістичних, ефективних та економічно вигідних рішень.

До основних пріоритетів охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів належать: гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля, зведення до мінімуму шкідливого впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; поліпшення екологічного стану басейнів рік України та якості питної води; стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько-Придніпровського регіону; будівництво нових та реконструкція діючих потужностей комунальних очисних каналізаційних споруд; запобігання

забрудненню Чорного та Азовського морів і поліпшення їх екологічного стану; формування збалансованої системи природокористування та адекватна структурна перебудова виробничого потенціалу економіки, екологізація технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті; збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. заповідна справа.

Для досягнення цього передбачається вирішення таких основних завдань: зменшення до мінімуму рівня радіаційного забруднення; захист повітряного басейну від забруднення, насамперед у великих містах і промислових центрах; захист і збереження земельних ресурсів від забруднення, виснаження і нераціонального використання; збереження і розширення територій з природним станом ландшафту, посилення природоохоронної діяльності на заповідних і рекреаційних територіях; підвищення стійкості та екологічних функцій лісів; знешкодження, утилізація та захоронення промислових та побутових відходів; запобігання забрудненню морських і внутрішніх вод, зменшення та припинення скиду забруднених стічних вод у водні об'єкти, захист підземних вод від забруднення; збереження та відродження малих річок, здійснення управління водними ресурсами на основі басейнового принципу; завершення створення державної системи моніторингу навколишнього природного середовища; створення системи прогнозування, запобігання та оперативних дій у разі надзвичайних ситуацій природного і природно-техногенного походження; забезпечення екологічного супроводу процесу конверсії військово-промислового комплексу; розробка механізмів реалізації схем природокористування; впровадження дійових економічних складових впливу на систему природокористування; створення системи екологічної освіти, виховання та інформування.[4, с.123]

Державна політика у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки реалізується через окремі міждержавні, державні, галузеві, регіональні та місцеві програми, які спрямовуються на втілення визначених пріоритетів. Раціональне використання земель визначається системою правових, організаційних, економічних та інших заходів, що мають природоохоронний, ресурсозберігаючий та відтворювальний характер. Обґрунтування напрямів раціонального використання земельних ресурсів та впровадження господарсько-технологічних заходів для відтворення їх екологічної функції повинні забезпечуватись через: встановленням рівнів забрудненості ґрунтів викидами промисловості та агрохімікатами, розробкою ґрунтово-екологічної типології земель, нормативів кризового стану і параметрів екологічної стійкості ландшафтів та районуванням території України за їх показниками; опрацюванням моделей ґрунтозахисного та меліоративного

землекористування в конкретних природно-кліматичних умовах, проведенням відповідних проектно-пошукових робіт з урахуванням форм землекористування; створенням системи спостережень за станом земельних ресурсів та прогнозуванням соціально-екологічних наслідків його зміни.

Довготерміновими цілями політики раціонального використання і відтворення водних ресурсів та екосистем є: зменшення антропогенного навантаження на водні об'єкти; досягнення екологічно безпечного використання водних об'єктів і водних ресурсів для задоволення господарських потреб суспільства; забезпечення екологічно стійкого функціонування водного об'єкта як елементу природного середовища із збереженням властивості водних екосистем відновлювати якість води; створення ефективної структури управління і механізмів економічного регулювання охорони та використання водних ресурсів. Першочерговими заходами, яких слід вжити для нормалізації екологічної обстановки та стабілізації стану повітряного басейну, є: підвищення ефективності діяльності щодо охорони атмосфери за рахунок зміцнення технологічної дисципліни на промислових підприємствах; перегляд переліку основних забруднюючих речовин атмосферного повітря, що нормуються; вдосконалення системи нормування викидів забруднюючих речовин.[5,с.98]

Програма реабілітації та раціонального використання природних лікувальних ресурсів передбачає: розроблення документації, яка регламентуватиме якість природних лікувальних ресурсів (державні стандарти на всі складові природних лікувальних ресурсів); розроблення та видання карти і кадастрів усіх природних лікувальних ресурсів; здійснення державної програми моніторингу якості сучасного стану і використання природних лікувальних ресурсів; забезпечення підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності, які експлуатують лікувальні ресурси, розроблення і затвердження проектів округів і зон санітарної охорони курортів, ресурсів, технологічних схем раціональної експлуатації, організації режимних спостережень і контролю; розроблення методики визначення граничних і оптимальних курортних і рекреаційних навантажень на території з урахуванням перспектив розвитку курортно-рекреаційного будівництва; здійснення наукових розробок стосовно оцінки перспективних рекреаційних територій державного значення, картування і затвердження їх як зон чи територій, що не підлягають приватизації; проведення роботи з медичного зонування курортно-рекреаційних територій України, а також складання територіальних комплексних схем охорони довкілля основних курортно-рекреаційних регіонів України.

Висновок: Отже, аналізуючи усю велику сукупність проблем, можна зробити висновки щодо екологічної дійсності нашої держави, виявити

чинники та особливості життєдіяльності та природокористування. Основними недоліками України на сучасному етапі є складні, багатогранні фактори, які здійснюють комплексний, тотальний вплив на всі галузі економіки, діють у різних сферах, на різних рівнях господарювання, і тому вони потребують особливої уваги, особливих рішень, тобто системного розв'язку з боку держави. Для розв'язання цих питань необхідно розвивати відповідні правові, фінансові, організаційні, науково-методичні та інформаційно-освітні засоби, забезпечувати стабільне надходження коштів для здійснення природоохоронних заходів, але пріоритетне значення має надаватися розвиткові економічного механізму природокористування.

Тому існує об'єктивна необхідність втручання держави в природно-екологічну сферу з метою досягнення збалансованого стану, а також держава повинна закласти основи глобального еколого-економічного партнерства між суб'єктами підприємництва, між іноземними партнерами, на рівні планетарного співробітництва заради виживання і подальшого розвитку України, а також всієї цивілізації.

Література

1. Царик Т. Є., Файфура В. В. Основи екології/ Т.Є.Царик, В.В. Файфура. — Тернопіль, 2003. — 208 с.
2. Царенко О.М., Несветов О.О. Основи екології та економіка природокористування/ О.М. Царенко, О.О. Несветов.- Суми:Університетська книга, 2004.- 400с.
3. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища/ В.С. Джигирей. — К.: Знання, 2006.-319с.
4. Мельник Л.Г. Екологічна економіка / Л.Г. Мельник.- Суми:Університетська книга, 2003.- 348с.
5. Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства в навколишньому природному середовищі. Спеціальне видання до 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів навколишнього середовища “Довкілля для Європи”. — К.: Мінекобезпеки, 2003. — 125 с.

Summary

Major directions of Ukraine's state policy in the field of environmental protection, natural resources utilization and ecological safety ensuring. /

S.F.Melchenko.

Main problems of environmental protection, mechanisms of realization and integration of ecological policy in Ukraine are suggested, system analysis of the present-day conditions of the land, water and forest other natural resources is made. Complex of measures for environmental protection and ecological safety is proposed.

Key words: environment, ecological and natural sphere, natural resources, ecological safety, ecologization, ecological and economic partnership.